

Regionalne zróżnicowanie wydatków gmin na odnowę zabytków w Polsce

Katarzyna Kubiszewska

Wydział Zarządzania i Ekonomii
Politechnika Gdańska

Słowa kluczowe: ochrona zabytków, wydatki na kulturę, wydatki gminy w dziale 92120

Key words: protection of monuments, expenditure on culture, commune expenditure in section 92120

Wstęp

Nie ulega wątpliwości, że zabytki stanowią ważny element materialnej infrastruktury regionalnej, który już nie jest postrzegany jako kosztochłonna pamiątka po minionych epokach, ale może stanowić istotny czynnik rozwoju gospodarczego. Aby zabytki mogły odgrywać istotną rolę w rozwoju lokalnym, ich stan zachowania musi ulegać systematycznej poprawie. A z tym związane są konieczne do poniesienia wydatki na ich odnowę i ochronę, w ramach działań związanych z kulturą. W Narodowej Strategii Rozwoju Kultury wskazuje się na bardzo niskie wydatki na kulturę w Polsce (dział 921), które były 9 razy niższe niż w Danii, 7,5 razy niższe niż we Francji, 4 razy mniejsze niż w Niemczech¹. Sytuacja ta jeszcze mniej korzystnie wygląda na poziomie jednostek samorządu terytorialnego (JST), w tym gmin.

Wydatki gmin związane z zachowaniem i ochroną zabytków powinny przyczyniać się do poprawy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego. Dlatego celem artykułu jest analiza wysokości wydatków publicznych gmin Polsce na ochronę zabytków i tendencji w tym zakresie w okresie 2001-2011, z uwzględnieniem cech poszczególnych województw, m.in. wzrostu gospodarczego i liczby zabytków w rejestrze. Szczególną uwagę zwrócono na okres spowolnienia gospodarczego w kraju, tj. po roku 2009, dla potwierdzenia

hipotezy, że wzrost gospodarczy oddziałuje na wysokość wydatków na odnowę zabytków w Polsce na poziomie gmin.

Artykuł został podzielony na trzy części. Pierwsza z nich dotyczy zagadnień teoretycznych związanych z oddziaływaniem wzrostu gospodarczego na wysokość i strukturę wydatków publicznych na cele związane z odnową dziedzictwa narodowego, a w konsekwencji wpływających na stan zachowania samych zabytków. Część druga prezentuje metodologię przeprowadzonego badania. W części trzeciej przedstawiono analizę wysokości i struktury wydatków gmin w Polsce na te cele, wraz z odniesieniem do wzrostu gospodarczego i liczby zabytków, w trzech ujęciach: ogólnokrajowym, regionalnym oraz wojewódzkim.

Dziedzictwo kulturowe w dyskursie dotyczącym rozwoju społeczno-gospodarczego

Nikt nie kwestionuje ekonomicznej roli zabytków, a także ich funkcji jako czynników rozwoju regionalnego. Dziedzictwo kulturowe, w tym również zabytki jako jego element, postrzegane jest jako jeden z czynników rozwoju gospodarczego. Dotyczy to również umiejętności transformacji przestrzeni kulturowej w efekty ekonomiczne². Zabytki nie są już postrzegane wyłącznie jako kosztowny zasób materialny,

generujący jedynie rosnące wydatki związane z ich utrzymaniem. Literatura przedmiotu potwierdza, że mogą one odgrywać istotną rolę jako jeden ze strategicznych czynników zrównoważonego rozwoju gospodarczego³. Dzięki temu zyskały nową funkcję i oddziałują na sytuację gospodarczą swojego otoczenia⁴. Wpływ zagospodarowania dziedzictwa kulturowego przejawia się m.in. we wzroście dochodów lokalnych podmiotów oraz kreowaniu nowych miejsc pracy bezpośrednio w obiektach zabytkowych, jak i w ich otoczeniu⁵.

Nie jest również kwestionowana rola sektora publicznego w oddziaływaniu na zachowanie i odnowę dziedzictwa kulturowego, jakim są zabytki. Władze publiczne dysponują różnorodnymi narzędziami wspierającymi zachowanie zabytków. Można je podzielić na dwie grupy: finansowe i pozafinansowe. W skład pierwszej wchodzi środki finansowe pochodzące z różnych źródeł, zarówno publicznych krajowych i zagranicznych, jak i prywatnych. Do tej grupy należą również ulgi podatkowe, które nie zawsze mają charakter bezpośrednio finansowy. Druga grupa narzędzi wsparcia obejmuje głównie odpowiednie regulacje prawne, które według niektórych badaczy odgrywają najbardziej istotną rolę w tym zakresie⁶. Cele wydatków publicznych mogą być różnorodne: zakup rzeczowych i nierzeczowych dóbr i towarów służących odnowie zabytków, jak również zakup nieruchomości czy też wsparcie finansowe w formie dotacji, subsydiów lub kredytów i pożyczek dla organizacji publicznych oraz prywatnych właścicieli obiektów zabytkowych⁷. Literatura przedmiotu oraz praktyka gospodarcza pokazują, że coraz więcej podmiotów na rynku (w tym instytucje publiczne, społeczności lokalne i JST) są zainteresowane pozyskiwaniem finansowania z różnorodnych źródeł. Środki takie przeznaczane są zarówno na przygotowywanie koncepcji ochrony zabytków, jak i podejmowanie kompleksowych projektów ich konserwacji oraz adaptacji⁸.

Literatura, wykorzystując różne modele i metody badawcze, jest bogata w przykłady wskazujące na ekonomiczne znaczenie zabytków⁹. A. Mateus i pozostali¹⁰, opierając się na analizie ekonomicznej wartości dodanej brutto (WDB), przeprowadzili analizę wydatków na ochronę zabytków w Portugalii. W okresie 2000-2008 udział wydatków na ochronę zabytków w wydatkach Ministerstwa Kultury wzrósł o 3 punkty

procentowe, z 33% w 2000 roku do 36% w roku 2008. WDB stworzona przez zabytki wyniosła w Portugalii w 2008 roku 32,4 mln euro, co stanowiło około 0,9% całkowitej WDB dla sektora kultury oraz niecałe 0,2% WDB dla całego kraju. Podkreślić należy, że wielkości te wzrosły o 64% w porównaniu do 2000 roku, podczas gdy sektor kultury jako całość osiągnął wzrost WDB jedynie o 19% w omawianym okresie.

Odnowa zabytków stanowi przedmiot szerszych rozważań dotyczących ich oddziaływania na gospodarkę¹¹. Porównanie wysokości wydatków na odnowę zabytków w Hiszpanii, Portugalii, Francji oraz Włoszech przeprowadzili A. H. Hierro i J. M. Fernández¹², którzy stwierdzili, że w Hiszpanii w 2004 roku wydatki te stanowiły zarówno największy udział w budżecie centralnym (0,55%), jak również były najwyższe w przeliczeniu na jednego mieszkańca (16,65 euro), podczas gdy we Włoszech wynosiły 12,84 euro, a we Francji 16,03 euro. Portugalia zaś wyróżniała się najwyższymi wydatkami na omawiany cel w odniesieniu do PKB – na poziomie 0,1% PKB. Niektórzy autorzy twierdzą, że finansowanie publiczne odgrywa dla sektora zabytków rolę kluczową. Badania te odnoszą się do pojęcia dobra publicznego w kontekście zabytków, potwierdzając znaczenie polityki ich ochrony, z wykorzystaniem interwencji i finansowania ze środków publicznych¹³.

W Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2013 podkreślono rolę kultury jako istotnego czynnika rozwoju ekonomicznego. Wpływa ona na atrakcyjność osiedleńczą i lokalizacyjną regionów dla mieszkańców i inwestorów, determinuje rozwój turystyki, tworzy rynek pracy, kreuje przemysły kulturowe, wzbudza mnożnikowe procesy gospodarcze, współokreśla funkcje metropolitarne miast, jak również sprzyja alokacji zasobów ludzkich w sektorach rozwojowych¹⁴. Niewątpliwie wszystkie te funkcje można przypisać dziedzictwu kulturowemu i zabytkom jako elementom kultury. Jednakże, jak podkreśla P. Kościelecki, „samo występowanie i dobry stan zabytków na danym terenie nie oznacza jeszcze, że ma on przewagę nad tymi obszarami, które zabytków (...) nie posiadają”¹⁵. Zasób obiektów zabytkowych jest bowiem prawdopodobnie pochodną rozwoju gospodarczego danego regionu, a nie jego przyczyną¹⁶.

Literatura przedmiotu wskazuje, że zabytki i dziedzictwo historyczne mogą współcześnie spełniać

wielorakie role. Może to być rola tzw. rdzenia lub elementu różnych produktów i usług, które mają nie zawsze charakter komercyjny. Ponadto dziedzictwo można wykorzystać jako tło dla świadczenia różnych usług lub jako ważny składnik wizerunku określonych miejsc. Zabytki odgrywają także coraz istotniejszą rolę przy podejmowaniu decyzji lokalizacyjnych przez inwestorów. W teoriach lokalizacji podkreśla się, że inwestorzy, mając do wyboru miejsca o zbliżonych parametrach mierzalnych (ceny gruntu, robocizny itd.), przy podejmowaniu ostatecznej decyzji z reguły uwzględniają czynniki miękkie, związane z kulturą (atrakcyjność miejsca, oferta kulturowa, klimat społeczny itp.)¹⁷. W konsekwencji rozszerza się liczba dokumentów, w których nawiązuje się do zabytków. Nie są to już jedynie dokumenty bezpośrednio związane z ochroną i opieką nad zabytkami, ale są to również dokumenty dotyczące planowania przestrzennego czy strategii rozwoju regionów¹⁸.

Mimo obiektywnych przesłanek wskazujących na nową rolę zabytków w gospodarce dziedzictwo kulturowe nadal często postrzegane jest jako element nauk humanistycznych, a nie ekonomicznych. Większość literatury przedmiotu dotyczy rozważań pod kątem ekonomicznym, ale jedynie z punktu widzenia wybranych elementów, np. rynku turystyki, rynku dzieł sztuki czy rynku nieruchomości. Podkreślić należy, że w praktyce gospodarczej dziedzictwo nadal jest pomijane w analizie determinant rozwoju gospodarczego. Dowodzi tego mała liczba opracowań dotyczących ekonomicznych aspektów dziedzictwa, jego znaczenia i oddziaływania między podmiotami działającymi w tej sferze¹⁹. O braku pomysłu na wykorzystanie zasobów materialnych dziedzictwa kulturowego w rozwoju lokalnym Polski może także świadczyć częsty brak spójnych i dopracowanych koncepcji w tym zakresie w dokumentach programowych i strategicznych.

Metodologia badań

W badaniu poddano analizie wydatki gmin na ochronę zabytków oraz jako element wydatków na cele związane z kulturą, na trzech poziomach: krajowym, regionalnym i wojewódzkim. W pierwszym etapie badań dokonano porównania zmiany wysokości i struktury wydatków gmin na omawiane cele w kontekście zmiany wzrostu gospodarczego, mierzonego roczną

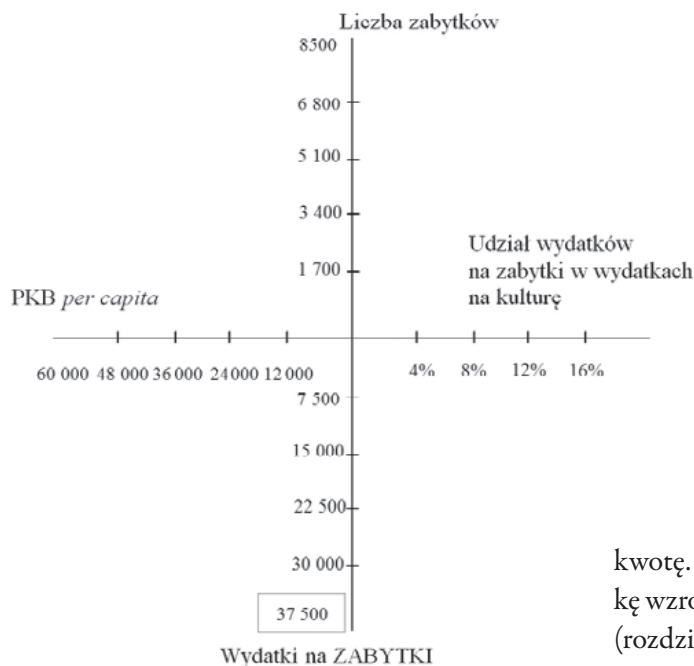
Nazwa regionu	Województwa
północny	pomorskie, warmińsko-mazurskie, kujawsko-pomorskie
południowy	dolnośląskie, opolskie, małopolskie, śląskie
wschodni	podlaskie, lubelskie, podkarpackie, świętokrzyskie
zachodni	zachodnio-pomorskie, wielkopolskie, lubuskie
centralny	łódzkie, mazowieckie

1. Regiony z podziałem na województwa. Źródło: opracowanie własne
1. Regions divided by voivodeships. Source: own study

dynamiką PKB na poziomie krajowym. Do wyliczenia współzależności pomiędzy wydatkami na ochronę zabytków i na kulturę oraz wielkością PKB posłużono się współczynnikiem korelacji liniowej Pearsona.

Drugi etap badań dotyczy analizy na poziomie regionów w celu przeprowadzenia pogłębionej i porównawczej oceny finansowania publicznego ochrony zabytków przez gminy. W dalszej części artykułu obszar Polski podzielony został na pięć regionów geograficznych: północny, południowy, wschodni, zachodni oraz centralny. Województwa wchodzące w skład poszczególnych regionów przedstawia tabela (il. 1).

Analizę wielkości i dynamiki wydatków gmin dla poszczególnych województw przeprowadzono w porównaniu do wielkości i dynamiki PKB. Pogłębioną analizę przygotowano dla dwóch lat oddzielnie, tj. roku 2004 i 2011, dla przedstawienia zmian zachodzących w poszczególnych województwach. W badaniu wzięto pod uwagę cztery zmienne. Pierwszą jest liczba zabytków. Ma to na celu przedstawienie potrzeb danego województwa w sferze wydatków na ochronę, renowację oraz restaurację zabytków, jak również ukazuje potencjał gospodarczy w tym zakresie. Drugą i trzecią zmienną jest wartość bezwzględna wydatków gmin na ochronę zabytków oraz ich udział w wydatkach gmin na kulturę ogółem. W ten sposób zaprezentowano zaangażowanie gmin w ochronę dziedzictwa kulturowego. Ostatnią zmienną jest wartość PKB *per capita* w cenach bieżących, dla ukazania potencjału gospodarczego danego województwa. Skala na poszczególnych ramionach radaru została tak ustawiona, by większa powierzchnia czworokąta, powstałego z połączenia odpowiednich punktów na poszczególnych osiach, oznaczała poprawę sytuacji (il. 2).

2. Radar. Źródło: opracowanie własne

2. Radar. Source: own study

Niestety, zaproponowany model podlega pewnym ograniczeniom, które w przyszłości można zmodyfikować poprzez pogłębienie badań. Wprowadzenie innych zmiennych lub wskaźników zamiast wielkości bezwzględnych może wpłynąć na końcowy kształt radarów. W przyszłości zostaną podjęte badania pogłębiające obecną analizę w celu dokładniejszego omówienia roli zabytków w gospodarce regionalnej w Polsce.

Analiza porównawcza wydatków gmin na odnowę zabytków – wyniki badań własnych

Analiza w ujęciu ogólnokrajowym

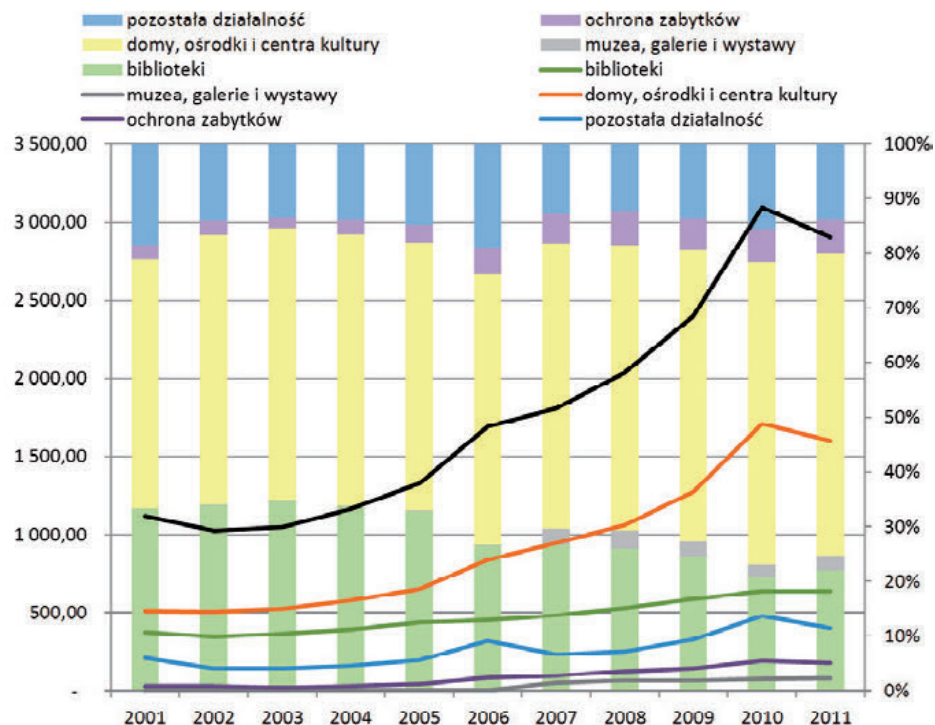
Polska podzielona jest na prawie 2,5 tys. gmin. Z tytułu prowadzonej działalności kulturalnej gminy ponoszą wydatki²⁰. Wydatki to środki finansowe gminy przeznaczone na realizację jej przedsięwzięć, w tym finansowanie rozwoju społeczno-gospodarczego i działania aparatu samorządowego. Istotna jest struktura wydatków publicznych gmin. W okresie 2001-2011 gminy zwiększyły wydatki na kulturę (dział 921) prawie 2,5-krotnie, z poziomu 1,2 mld PLN w 2001 roku do niecałych 3 mld PLN w 2011 roku (il. 3). Wzrost wydatków gmin na kulturę ogółem w kwocie ponad 1,7 mld PLN był konsekwencją głównie wzrostu wydatków na ośrodki i domy kultury o 1 mld PLN, a te w badanym okresie zwiększyły się niemal 3-krotnie. Pozostałe wydatki nie wzrosły w sumie o tak wysoką

kwotę. Jednocześnie należy podkreślić silną dynamikę wzrostu wydatków na ochronę i odnowę zabytków (rozdział 92120), które zwiększyły się ponad 6 razy, z kwoty 27,5 mln PLN do 180,5 mln PLN, co było spowodowane możliwością ubiegania się od 2004 roku o dotacje ze środków pomocy unijnej. Podkreślić należy wyraźny ich spadek po 2010 roku, co wiązać należy z ogólnym pogorszeniem koniunktury gospodarczej w Polsce. Z drugiej zaś strony od 2008 roku widoczny jest rosnący udział wydatków na działalność kulturalną gmin w ich wydatkach ogółem, z poziomu 3,24% do 3,7% w 2011 roku. W latach wcześniejszych udział ten był znacznie niższy i dopiero w 2006 roku przekroczył 3% całkowitych wydatków gmin.

W badanym okresie zmieniła się również struktura wydatków gmin na cele kulturalne. Zauważyć należy, że wydatki gmin na kulturę są pochodną prowadzonej polityki kulturalnej, ale także zależne są od poziomu wydatków na instytucje, które JST są zobowiązane wspierać (m.in. domy kultury, biblioteki). Ochrona zabytków opisana jest w samorządowych programach opieki nad zabytkami, które stanowią akty polityki administracji samorządów. Z racji wielu przyczyn, a szczególnie ograniczeń finansowych i decentralizacji zadań publicznych, bez jednoczesnego wystarczającego zabezpieczenia finansowania ich realizacji, wydatki na ochronę zabytków, choć wykazują tendencję wzrostową, nadal stanowią niewielki odsetek całkowitych wydatków na kulturę. Dopiero od 2008 roku udział ochrony zabytków w wydatkach na kulturę ogółem przekroczył poziom 6%. W 2001 roku był niższy niż 2,5% wydatków ogólnych (il. 3). Lata opisywane w literaturze jako okres spowolnienia gospodarczego, tj. rok 2010 i następne, nie przyniosły ważniejszych zmian w tym zakresie. Od 2009 roku

3. Wysokość (mln PLN) i struktura (%) wydatków gmin na kulturę w latach 2001-2011. Oś lewa prezentuje wysokość wydatków gmin na kulturę w mln PLN, oś prawa – strukturę wydatków na kulturę w procentach. Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

3. Amount (PLN million) and structure (%) of commune expenditure on culture in the years 2001-2011. The left axis presents the amount of commune expenditure on culture in PLN million, while the right axis presents the structure of expenditure on culture expressed as a percentage. Source: own study on the basis of the Central Statistical Office

następuje systematyczny wzrost udziału wydatków gmin na ochronę dziedzictwa narodowego w ogólnej sumie ich wydatków na kulturę. Mimo to na koniec 2011 roku wskaźnik ten wyniósł 6,22% tej sumy.

Analizując współzależność pomiędzy wydatkami na ochronę zabytków i na kulturę, wyliczono współczynnik korelacji liniowej Pearsona. W przypadku wydatków na kulturę i na odnowę zabytków podkreślić należy bardzo silną dodatnią korelację pomiędzy nimi. Współczynnik korelacji osiąga wartość 0,9932. Natomiast wysoki współczynnik determinacji wskazuje, że w 98,64% wysokość wydatków na zabytki zeterminowana jest wydatkami na kulturę jako całość.

Analiza w ujęciu regionalnym

Rozszerzając analizę o różnice regionalne, należy podkreślić, że spośród omawianych regionów Polski najwyższe wydatki na cele związane z kulturą, w tym również z ochroną zabytków, zanotowano w regionie południowym, co przedstawia tabela (il. 4). W całym badanym okresie wydano tam na odnowę zabytków ponad 5 razy więcej niż w regionie centralnym, gdzie wydatki były najniższe, odpowiednio 416,5 mln PLN (region południowy) i 73,3 mln PLN (region centralny), podczas gdy różnica w liczbie zabytków wynosi nieco ponad 2 razy na korzyść południa Polski.

Omawiane regiony można podzielić pod względem dynamiki wzrostu wydatków na cele kulturalne

na 3 grupy. Największy wzrost zanotowano w regionach północnym i wschodnim, zarówno w dziale 921 (kultura), jak i rozdziale 92120 (odnowa zabytków). W obszarze kultury wzrost ten wyniósł 3,2 razy, zaś w obszarze ochrony zabytków – w regionie północnym 13 razy i w regionie wschodnim 18 razy. Kolejne regiony, tj. południowy i zachodni, charakteryzują się umiarkowanym wzrostem w obu badanych obszarach. W dziale kultury wzrost wyniósł około 2,7-2,9 razy, zaś w rozdziale zabytków – 4,7 razy w przypadku regionu południowego i 6,7 razy w przypadku regionu zachodniego. Najmniejsze wzrosty wydatków zanotowano w centralnej Polsce, gdzie liczba zabytków jest też znacznie niższa niż w pozostałych częściach kraju. Dodać należy, że w przypadku 3 regionów, tj. południowego, północnego i wschodniego, w roku 2011 w stosunku do roku 2010 nastąpił spadek udziału wydatków na odnowę zabytków w całkowitych wydatkach na kulturę, co może być skutkiem pogarszającej się ogólnej sytuacji ogólnogospodarczej.

Analizując zależność pomiędzy wydatkami na ochronę zabytków i na kulturę na poziomie poszczególnych regionów, daje się zauważyć, że najniższa korelacja pomiędzy omawianymi zmiennymi zachodzi w regionie centralnym. Mimo że osiągnięty wskaźnik korelacji przyjmuje wysoką wartość 0,8887, to w porównaniu z innymi regionami jest on znacznie niższy. Ponadto w regionie tym dużo mniejszy jest

		2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Polska												
wartość	D. 921	1 119 962	1 022 052	1 047 439	1 164 803	1 328 310	1 690 251	1 809 579	2 035 201	2 400 359	3 091 658	2 904 532
	R. 92120	27 645	27 512	19 584	30 595	42 110	82 306	98 546	125 001	141 529	190 042	180 645
	Udział (%)*	2,47	2,69	1,87	2,63	3,17	4,87	5,45	6,14	5,90	6,15	6,22
	PKB	779 565	808 578	843 155	924 540	983 304	1 060 032	1 176 739	1 275 509	1 344 505	1 416 586	-
r/r	D. 921	-	0,913	1,025	1,112	1,140	1,272	1,071	1,125	1,179	1,288	0,939
	R. 92120	-	0,995	0,712	1,562	1,376	1,955	1,197	1,268	1,132	1,343	0,951
	PKB	-	1,037	1,043	1,097	1,064	1,078	1,110	1,084	1,054	1,054	-
Region centralny												
wartość	D. 921	292 002	153 725	156 308	169 633	201 330	247 723	270 318	345 366	366 480	451 145	441 685
	R. 92120	2979	697	2143	3237	3590	5107	4895	14 148	11 986	12 017	12 484
	Udział (%)*	1,02	0,45	1,37	1,91	1,78	2,06	1,81	4,10	3,27	2,66	2,83
	PKB	210 981	218 086	228 364	249 019	270 474	295 035	328 677	354 563	375 925	402 591	210 981
r/r	D. 921	-	0,526	1,017	1,085	1,187	1,230	1,091	1,278	1,061	1,231	0,979
	R. 92120	-	0,234	3,077	1,511	1,109	1,423	0,959	2,890	0,847	1,003	1,039
	PKB	-	1,034	1,047	1,090	1,086	1,091	1,114	1,079	1,060	1,071	-
Region południowy												
wartość	D. 921	324 512	341 964	347 493	392 024	441 038	529 403	599 243	660 604	800 971	979 351	877 671
	R. 92120	14 966	17 879	8584	10 908	17 917	27 282	49 677	59 876	59 872	79 752	69 847
	Udział (%)*	4,61	5,23	2,47	2,78	4,06	5,15	8,29	9,06	7,47	8,14	7,96
	PKB	237 217	248 879	259 078	287 931	302 089	326 203	362 903	395 488	415 384	438 627	-
r/r	D. 921	-	1,054	1,016	1,128	1,125	1,200	1,132	1,102	1,212	1,223	0,896
	R. 92120	-	1,195	0,480	1,271	1,643	1,523	1,821	1,205	1,000	1,332	0,876
	PKB	-	1,049	1,041	1,111	1,049	1,080	1,113	1,090	1,050	1,056	-
Region zachodni												
wartość	D. 921	190 617	195 621	205 093	228 807	262 171	345 478	368 431	416 146	490 077	619 838	565 905
	R. 92120	5938	5774	5549	8390	9483	14 143	19 286	23 200	33 061	33 911	40 716
	Udział (%)*	3,12	2,95	2,71	3,67	3,62	4,09	5,23	5,58	6,75	5,47	7,19
	PKB	124 905	127 029	132 150	146 297	156 561	166 182	183 030	198 432	210 341	218 216	-
r/r	D. 921	-	1,026	1,048	1,116	1,146	1,318	1,066	1,130	1,178	1,265	0,913
	R. 92120	-	0,972	0,961	1,512	1,130	1,491	1,364	1,203	1,425	1,026	1,201
	PKB	-	1,017	1,040	1,107	1,070	1,061	1,101	1,084	1,060	1,037	-
Region północny												
wartość	D. 921	139 899	147 276	146 395	163 219	181 978	264 466	254 674	271 604	327 492	448 848	456 853
	R. 92120	2269	1386	1335	3966	6989	25 152	15 823	13 855	21 474	33 234	29 505
	Udział (%)*	1,62	0,94	0,91	2,43	3,84	9,51	6,21	5,10	6,56	7,40	6,46
	PKB	104 587	109 111	113 508	123 207	130 361	140 306	155 057	165 218	175 255	182 827	-
r/r	D. 921	-	1,053	0,994	1,115	1,115	1,453	0,963	1,066	1,206	1,371	1,018
	R. 92120	-	0,611	0,963	2,971	1,762	3,599	0,629	0,876	1,550	1,548	0,888
	PKB	-	1,043	1,040	1,085	1,058	1,076	1,105	1,066	1,061	1,043	-
Region wschodni												
wartość	D. 921	172 932	183 466	192 150	211 120	241 793	303 181	316 913	341 480	415 339	592 476	562 418
	R. 92120	1493	1776	1974	4094	4131	10 622	8864	13 922	15 136	31 128	28 092
	Udział (%)*	0,86	0,97	1,03	1,94	1,71	3,50	2,80	4,08	3,64	5,25	4,99
	PKB	101 875	105 473	110 055	118 086	123 819	132 306	147 072	161 808	167 600	174 325	-
r/r	D. 921	-	1,061	1,047	1,099	1,145	1,254	1,045	1,078	1,216	1,426	0,949
	R. 92120	-	1,189	1,111	2,074	1,009	2,571	0,834	1,571	1,087	2,057	0,902
	PKB		1,035	1,043	1,073	1,049	1,069	1,112	1,100	1,036	1,040	-

* Udział (%) dotyczy udziału wydatków w rozdziale 92120 w całości wydatków w dziale 921

współczynnik determinacji, co oznacza, że w 78,99% wysokość wydatków na zabytki zdeterminowana jest całkowitymi wydatkami na kulturę. Najwyższy poziom zależności wydatków w rozdziale 92120 od wydatków w dziale 921 widoczny jest w regionie wschodnim, gdzie wskaźnik Pearsona osiąga wartość 0,9920, a współczynnik determinacji pokazuje, że aż w 98,42% wydatki na ochronę zabytków uzależnione są od wydatków na kulturę. W pozostałych regionach korelacja jest nieco niższa, ale i tak bardzo wysoka. W regionie południowym i zachodnim osiąga odpowiednio poziom 0,9680 i 0,9718, przy współczynniku determinacji 0,9371 i 0,9445. Nieco niższą zależność można dostrzec w regionie północnym – poziom współczynnika korelacji liniowej Pearsona wynosi 0,9491, a współczynnika determinacji – 0,9008.

Relacja wydatków sektora finansów publicznych do PKB, w tym wydatków na cele związane z kulturą, i struktura tych wydatków nie są przypadkowe. Z jednej strony wiążą się one z tym, jak wielkiej aktywności oczekuje społeczeństwo od swojego państwa. Z drugiej zaś są odzwierciedleniem rodzaju polityki prowadzonej przez władze krajowe lub regionalne. Wartość całkowitych nakładów na kulturę w Polsce jest skorelowana ze wzrostem PKB, która w Polsce w okresie 2001-2011 była bardzo wysoka, na co wskazuje wysoka wartość współczynnika Pearsona – 0,9765. Ponadto aż w 95,36% przypadków wydatki te są zdeterminowane wielkością PKB. Oznacza to jednak, że w perspektywie spowolnienia gospodarczego należy oczekiwać zmniejszenia dynamiki finansowania kultury, a być może nawet ograniczenia nakładów na tę sferę w wymiarze realnym. Udział w PKB publicznych wydatków na kulturę od 1995 roku utrzymuje się na stałym poziomie i wynosi około 0,5-0,6%. Jest to dużo mniej niż na przykład wydatki państwa na obronę narodową, które w 2007 roku były 3,5-krotnie wyższe²¹. Na poziomie gmin udział wydatków na kulturę w PKB

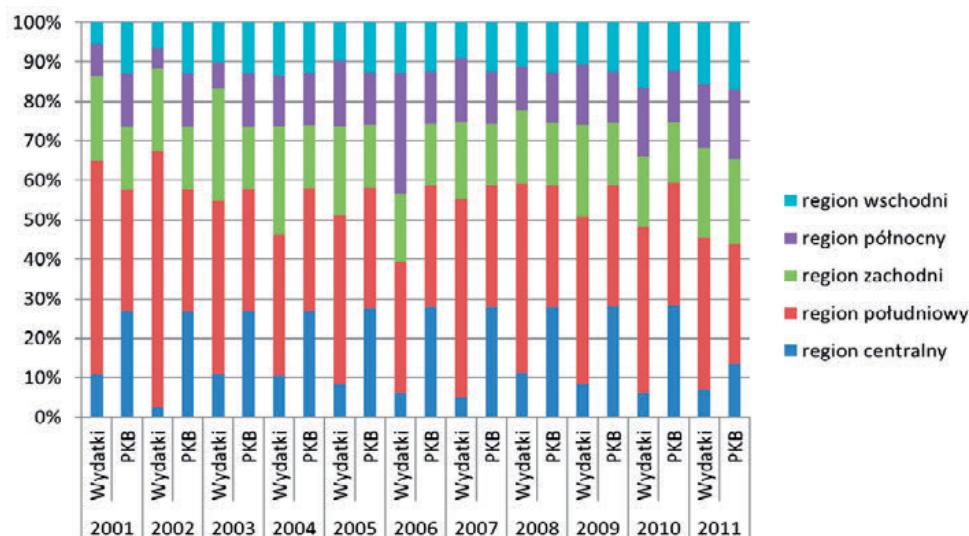
jest znacznie niższy i, mimo rosnącej tendencji, nie przekracza on generalnie 0,3% PKB. Jedynie w 2010 roku w regionie wschodnim wydatki te osiągnęły wysokość 0,34% PKB. Wynika to z dynamiki zmian w zakresie PKB oraz badanych wydatków (il. 4). PKB rósł wolniej niż omawiane wydatki, stąd tendencja rosnąca w przypadku wskaźnika udziału. Dynamika wzrostu PKB w poszczególnych regionach wyniosła średniorocznie od 6,2% w regionie wschodnim do 7,5% w regionie centralnym, podczas gdy wydatki na ochronę zabytków wzrastały średniorocznie pomiędzy 22% w regionie zachodnim a 54% na północy kraju. Średni wzrost ogólnych wydatków na kulturę wyniósł 12-13% r/r w regionach zachodnim, wschodnim i północnym oraz 7-10% r/r w regionach centralnym i południowym. Spadki wartości wydatków w dziale kultury lub w rozdziale zabytków stanowiły odosobnione przypadki w okresie 2002-2009. Jednak w latach 2010-2011 zmniejszenie omawianych wydatków na poziomie gmin w Polsce stało się normą.

Struktura regionalna wydatków na ochronę zabytków nie pokrywa się ze strukturą PKB, co przedstawione jest na wykresie (il. 5). Widoczne są duże większe zmiany w zakresie wydawanych środków na ochronę zabytków niż w osiąganym przez poszczególne regiony PKB. Ponadto zmiany przybierają często odmienny kierunek – wzrostowi udziału w całkowitym PKB towarzyszy spadek udziału w omawianych wydatkach lub odwrotnie. Podkreślić należy, że lata 2010-2011 przyniosły spadek udziału 3 regionów, tj. centralnego, południowego i zachodniego, w całkowitych wydatkach na ochronę zabytków przy jednoczesnym wzroście ich udziałów w PKB (wyłączając region zachodni). W pozostałych 2 regionach kraju, tj. północnym i wschodnim, nastąpił wzrost ich udziału w wydatkach w rozdziale 92120, czemu towarzyszył nieznaczny spadek ich udziału w całkowitym PKB (o 0,3 p.p.).

W całym badanym okresie udział regionu południowego w całości wydatków gmin na cele związane z zabytkami był najwyższy i oscylował między 33% a 65%. Zawsze zresztą pozostawał najwyższy, co jest związane z największą liczbą zlokalizowanych w tym regionie zabytków (il. 6). Od 2007 roku udział województw z południa Polski znacznie się zmniejsza w całości wydatków na te cele. W 2007 roku wyniósł ponad 50%, natomiast w 2011 roku osiągnął wartość

4. Wysokość i dynamika wydatków (w tys. PLN) gmin ogółem na kulturę (dział 921) i na ochronę zabytków (rozdział 92120) oraz dynamika PKB (mln PLN) – ujęcie regionalne. Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

4. Amount and dynamics of total commune expenditure (in PLN thousand) on culture (section 921) and protection of monuments (section 92120) as well as GDP dynamics (PLN million) – in regional terms. Source: own study on the basis of the Central Statistical Office

5. Struktura PKB a struktura wydatków w rozdziale 92120. Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

5. GDP structure and structure of expenditure in section 92120. Source: own study on the basis of the Central Statistical Office

około 39% całości, co było skutkiem zanotowanej tam najmniejszej dynamiki wzrostu. W tym samym czasie udział tego regionu w PKB był na równym poziomie 30-31% PKB dla całej Polski.

Region zachodni charakteryzuje się stabilnym udziałem w wydatkach w rozdziale 92120, na poziomie 21-22,5% całości wydatków na kulturę, przy bardzo podobnym udziale w liczbie zabytków na koniec okresu badawczego. Jednocześnie udział regionu w całkowitym PKB obniżył się z 16% do 15%. W regionie centralnym następuje permanentny spadek udziału w całkowitych wydatkach z 11% do 6,7%. W tym czasie udział w PKB regionu wyniósł 27-28,5% i wykazywał tendencje wzrostową. W pozostałych 2 regionach kraju, tj. północnym i wschodnim, udział w wydatkach na odnowę zabytków wzrósł (w regionie północnym prawie 3-krotnie), przy jednoczesnym spadku udziału w ogólnym PKB o 1 punkt procentowy (z ok. 13% do 12% ogólnego PKB).

Regiony Polski można podzielić na 3 grupy pod względem wysokości współczynników korelacji liniowej wydatków na zabytki i PKB oraz współczynników determinacji. Najwyższą korelację i determinację pomiędzy badanymi zmiennymi osiągnięto w regionie południowym: współczynnik Pearsona wyniósł 0,9603, a współczynnik determinacji – 0,9222, a także w regionie zachodnim (odpowiednio 0,9654 i 0,9320). Kolejną grupą były regiony północny i wschodni ze stosunkowo niższymi wynikami w analizie zależności. W regionie północnym współczynnik Pearsona wyniósł 0,8926, a współczynnik determinacji 0,7968, natomiast w regionie wschodnim odpowiednio 0,9078 i 0,8241. Jedynie w regionie centralnym nie

zanotowano żadnej korelacji pomiędzy wydatkami w rozdziale 92120 a PKB. Współczynnik korelacji liniowej wyniósł tam jedynie 0,0669, zaś współczynnik determinacji na poziomie 0,0044 wskazuje, że tylko w 4,4% przypadków wydatki na zabytki są zdeterminowane wysokością PKB.

Liczba zabytków

Liczba zabytków wpisanych do rejestru systematycznie rośnie. W 2004 roku było ich ponad 55 tys., zaś w 2012 roku prawie 66,5 tys., co oznacza wzrost o około 20% (il. 6). Najbardziej liczba zabytków zwiększyła się w regionie centralnym (o 30% w latach 2004-2011), którego udział w ogólnej liczbie był najniższy (il. 6). Region południowy może pochwalić się nie tylko największą liczbą zabytków, ale także bardzo silną tendencją wzrostową (wzrost o 21% w okresie 8 lat).

Mimo że liczba zabytków znacznie wzrosła, to stan ich utrzymania nie uległ widocznej poprawie. Liczne publikacje oraz kontrole, w tym Najwyższej Izby Kontroli, pokazują, że jeszcze wiele pozostaje do zrobienia. W latach 2004-2008 jedynie w około połowie skontrolowanych obiektów (w 31 na 63) realizowano prace remontowe. W pozostałych obiektach podjęte działania polegały na zabiciu lub zamurowaniu okien i drzwi lub na ogrodzeniu terenu z umieszczeniem informacji o grożącym niebezpieczeństwie²¹.

Analiza porównawcza na poziomie województw

W badanym okresie najwięcej zabytków zlokalizowanych było w województwie dolnośląskim, gdzie nastąpił wzrost ich liczby z niecałych 6,4 tys. do

	2004	2012	2012/2004
region centralny	7002	9100	1,30
region południowy	16 529	20 029	1,21
region zachodni	12 344	14 299	1,16
region północny	9820	11 675	1,19
region wschodni	9790	11 321	1,16
Polska	55 485	66 424	1,20

6. Liczba wpisów do rejestru zabytków w poszczególnych regionach. Źródło: opracowanie własne na podstawie danych NID

6. Number of entries to the register of monuments in particular regions. Source: own study on the basis of the National Heritage Board of Poland data

8,2 tys. Województwo świętokrzyskie to województwo z najmniejszą liczbą zabytków (ok. 1,6 tys.), podczas gdy mediana dla całej Polski wyniosła w 2004 roku około 3 tys., a w 2011 roku – 3,7 tys. Najwięcej w wartościach bezwzględnych na ochronę zabytków wydawano w województwie dolnośląskim (ok. 6,3 mln PLN), a w wartościach względnych w województwie lubuskim (ok. 6,7% wydatków na kulturę). Niechlubnym przykładem pod tym względem są województwa świętokrzyskie i lubelskie, gdzie wydatki związane z zabytkami wyniosły około 350 tys. – 385 tys. PLN i stanowiły około 1% wydatków na kulturę, przy medianie dla Polski 1,6 mln PLN i 2,4% w wydatkach na kulturę. Koniec badanego okresu przyniósł zwiększenie tych wartości – najwięcej wydawano w województwie dolnośląskim (ponad 37,4 mln PLN), a najmniej w woj. lubelskim (niecałe 2,7 mln PLN), co dało ponad 6-krotny wzrost mediany do kwoty 10 mln PLN. W 2011 roku udział tych wydatków w sumie wydatków na kulturę był największy w województwie lubuskim (16,0%), a najmniejszy w województwie śląskim (1,53%) i województwie lubelskim (1,58%).

W 2004 roku województwa kujawsko-pomorskie i pomorskie z regionu północnego charakteryzowały się bardzo zbliżonymi wartościami PKB *per capita* – pomiędzy niecałe 21,6 tys. PLN a 23,6 tys. PLN. PKB *per capita* w województwie warmińsko-mazurskim był niższy i wyniósł około 19 tys. PLN. Jednak to w tym ostatnim województwie gminy wydatkowały na ochronę zabytków najwięcej w regionie, zarówno w ujęciu bezwzględnym (ok. 1,7 mln PLN), jak i w ujęciu względnym (ok. 3,4% całości wydatków na kulturę). Nieco mniejsze wydatki na ten cel poniosły gminy

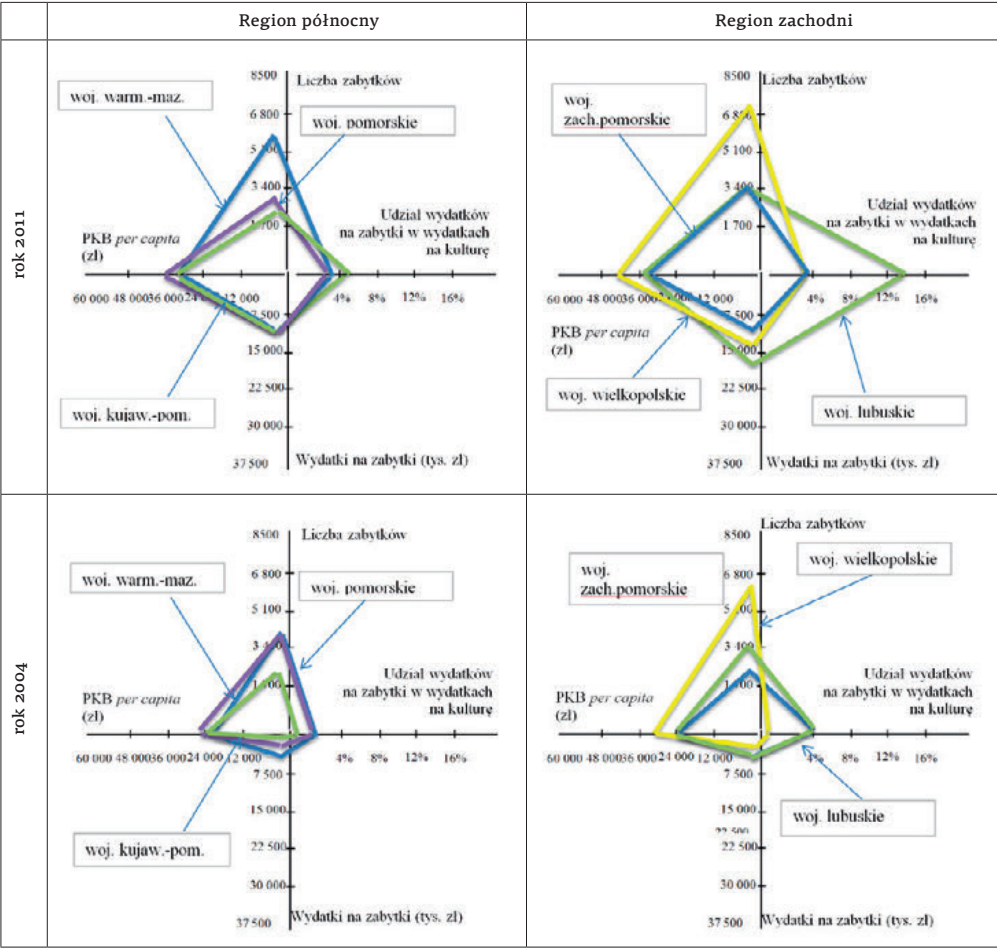
w województwie pomorskim (1,5 mln PLN, co stanowiło 1,5% wydatków na kulturę). Natomiast w województwie kujawsko-pomorskim wydatki te były wielokrotnie niższe (0,7 mln PLN). Jeśli chodzi o liczbę zabytków, to wyraźnie na prowadzenie wysunęło się województwo warmińsko-mazurskie (4,8 tys.). Pozostałe 2 województwa miały zabytków znacznie mniej (ok. 2,5 tys.).

W roku 2011 w porównaniu do roku 2004 w podobnym tempie wzrosła liczba zabytków (o ok. 16-20%) oraz PKB *per capita* (o 44-50%). Zupełnie inaczej zmieniała się wielkość wydatków gmin w badanym obszarze. Najistotniejszy, bo prawie 15-krotny wzrost zanotowano w województwie kujawsko-pomorskim, gdzie wydatki te wzrosły o ponad 9 mln PLN. Jednocześnie udział omawianych wydatków w wydatkach na kulturę wzrósł do ponad 7%. W pozostałych województwach wartość tych wydatków wzrosła 5-6 razy, osiągając poziom około 10 mln PLN. Zmiany te spowodowały widoczny wzrost czworokątów na wykresach (il. 7).

Kolejnym regionem jest region zachodni, gdzie zarówno PKB, jak i wydatki gmin na zabytki były wyższe niż w regionie północnym. W 2004 roku w regionie zachodnim 2 województwa charakteryzowały się zarówno podobną wysokością PKB *per capita*, od 21,6 tys. PLN (woj. lubuskie) do 22,5 tys. PLN (woj. zachodnio-pomorskie), jak również zbliżoną wysokością wydatków gmin na ochronę zabytków, w wartościach bezwzględnych od 3,2 mln PLN do 3,8 mln PLN, oraz ich udziałem w wydatkach na kulturę, odpowiednio 6,8% i 6,3%. Województwo wielkopolskie różniło się od pozostałych. Było w nim zlokalizowanych najwięcej zabytków – prawie 6,1 tys., podczas gdy w województwie zachodnio-pomorskim 2,7 tys., a w województwie lubuskim 3,5 tys. Jednocześnie w województwie wielkopolskim ze środków na kulturę przeznaczano na ochronę zabytków najmniej (ok. 1,3 mln PLN,

7. Sytuacja w regionach północnym i zachodnim w latach 2004 i 2011. Źródło: opracowanie własne

7. Situation in the northern and western regions in the years 2004-2011. Source: own study

co dawało 1,1% wydatków na kulturę). Podkreślić należy, że w całym regionie w 2004 roku stan zachowania zabytków w gminach był podobny – 37-40% z nich wymagało kapitalnego lub zabezpieczającego remontu.

W okresie 2004-2011 w całym regionie PKB *per capita* wzrósł o 43-48%, zaś liczba zabytków zwiększyła się o od 9% w województwie lubuskim do 27% w województwie zachodniopomorskim. W tym samym czasie wydatki na ich ochronę w ujęciu bezwzględny zwiększyły się od 2,4 razy do 10 razy, odpowiednio w województwie zachodniopomorskim i województwie wielkopolskim, osiągając odpowiednio wartości pomiędzy 9,4 mln PLN i 13,5 mln PLN, podczas gdy w województwie lubuskim wydatki te zwiększono 6-krotnie do poziomu 17 mln PLN, zaś ich udział w całkowitych wydatkach na kulturę także był największy – prawie 16%.

Wykresy przedstawiają województwa z regionów północnego i zachodniego w latach 2004 i 2011 (il. 7).

Region wschodni charakteryzował się w 2004 roku najniższymi wartościami PKB *per capita* – od 16,9 tys. PLN do 18,8 tys. PLN. Tu znajduje się

województwo o najmniejszej liczbie zabytków, które wydatkowało na ich ochronę znacznie mniej środków niż pozostałe (ok. 350 tys. PLN, co stanowiło ok. 1% w wydatkach gmin na kulturę). Jest to województwo świętokrzyskie. Wydatki na ochronę zabytków były tam aż o 18 razy mniejsze niż w województwie dolnośląskim, które na ten cel przeznaczyło najwięcej środków, a jednocześnie były one 4,6 razy mniejsze niż mediana wydatków dla wszystkich województw. Spośród województw regionu wschodniego gminy w województwie podkarpackim osiągnęły wyniki najbardziej zbliżone do wartości mediany dla całej Polski, zarówno pod względem liczby zabytków (ok. 3 tys.), jak i bezwzględnych i względnych wydatków na ich ochronę (odpowiednio 2 mln PLN i 2,44%).

W 2011 roku największa zmiana dotyczyła wzrostu wydatków na ochronę zabytków w wartościach bezwzględnych i względnych. Niekwestionowanym liderem jest województwo świętokrzyskie, gdzie wartość tych wydatków wzrosła o 28 razy, do poziomu prawie 10 mln PLN. W pozostałych województwach zmiany wyniosły odpowiednio: wzrost o 6,3 razy (woj. podkarpackie) i 2,1 razy (woj. podlaskie) jeśli chodzi

o wartość oraz o 2,7 razy (woj. podkarpackie) i spadek o około 1 punkt procentowy (woj. podlaskie) w przypadku udziału w wydatkach na kulturę ogółem. W tym samym okresie PKB *per capita* we wszystkich województwach regionu wzrósł średnio o 50%.

Pozostałe dwa regiony Polski, tj. centralny i południowy, to regiony, w których w badanym okresie sytuacja poprawiła się najbardziej. Region centralny charakteryzował się wysokimi różnicami we wszystkich badanych zmiennych. W 2004 roku PKB *per capita* różnił się pomiędzy województwami mazowieckim i łódzkim o 60%, osiągając odpowiednio 36,8 tys. PLN i 22,3 tys. PLN. Na ochronę zabytków wydatkowano o 0,2 mln PLN mniej w województwie łódzkim niż w województwie mazowieckim, odpowiednio 1,5 mln PLN i 1,7 mln PLN. Wydatki na zabytki w województwie łódzkim były niskie, mimo że aż 55% zabytków w tym województwie wymagało remontu, podczas gdy w województwie mazowieckim odsetek ten wyniósł 38%. Wskazać również należy różnicę w liczbie zabytków, która jest znaczna i wynosi odpowiednio 2,1 tys. w województwie łódzkim i prawie 4,9 tys. w województwie mazowieckim.

W badanym okresie zaszły bardzo istotne zmiany we wszystkich omawianych obszarach. Do 2011 roku PKB *per capita* wzrósł o ponad połowę, zaś liczba zabytków o prawie 30%, osiągając 2,6 tys. w województwie łódzkim i 6,5 tys. w województwie mazowieckim. Wydatki na ich odnowę zwiększyły się prawie 4,7 razy, do poziomu 8 mln PLN w województwie mazowieckim, zaś w województwie łódzkim aż o 200% – do poziomu 4,4 mln PLN.

W regionie południowym w okresie 2004-2011 widoczne są jeszcze silniejsze zmiany. PKB *per capita* w 2004 roku we wszystkich województwach wyniósł od 20,7 tys. PLN do 27,2 tys. PLN, zaś liczba zabytków przeznaczonych do remontu wynosiła 41-51% wszystkich zabytków. Województwa opolskie i śląskie posiadały podobną liczbę zabytków – około 2,9 tys., natomiast w województwie małopolskim było ich o 50% więcej, a w województwie dolnośląskim aż o 100% więcej. Mimo że zabytki w województwach dolnośląskim i śląskim znajdowały się w podobnie złym stanie i aż ponad połowa z nich wymagała remontów, to w województwie śląskim wydawano ponad 5 razy mniej na ich ochronę niż w województwie dolnośląskim, odpowiednio – 1,5 mln PLN (1,1% wydatków na

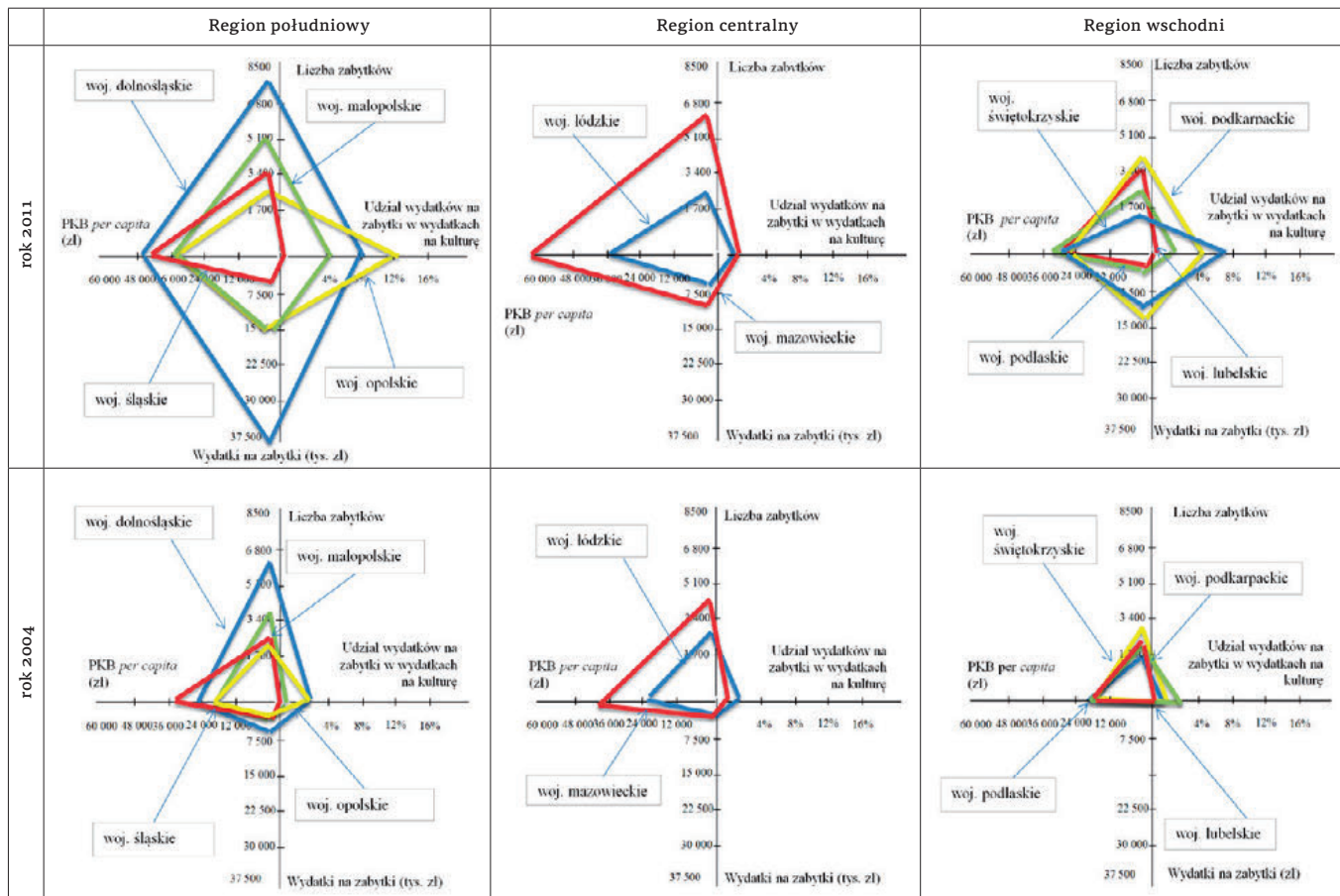
kulturę) i 6,3 mln PLN (4,6% wydatków na kulturę). W pozostałych województwach poziom wydatków na ochronę zabytków był zbliżony do kwoty 1,7-1,8 mln PLN.

Badany okres przyniósł w regionie wzrost liczby zabytków o około 28-29% w województwach dolnośląskim i śląskim, ponad 8-krotny wzrost wydatków na ochronę zabytków w województwach opolskim i małopolskim i 6-krotny w województwie dolnośląskim. Udział tych wydatków w ogólnej sumie środków przeznaczonych na kulturę zwiększył się o prawie 11% w województwie dolnośląskim i o ponad 14% w województwie opolskim. Jeśli chodzi o potencjał gospodarczy, liderem pozostaje województwo dolnośląskie, gdzie PKB *per capita* wzrósł o prawie 70%, przy wzrostach w pozostałych województwach na poziomie 42-50%.

Wykresy przedstawiają województwa z regionów wschodniego, centralnego i południowego w latach 2004 i 2011 (il. 8).

Podsumowując, trzeba powiedzieć, że w badanym okresie w regionie południowym wydawano na kulturę i na zabytki najwięcej, bo aż odpowiednio 6,3 mld PLN oraz 416 mln PLN, co dało najwyższy udział w krajowych wydatkach na zabytki. W okresie 2001-2011 udział ten zmieniał się pomiędzy 32% a 63% sumy krajowych wydatków na ochronę zabytków. Największy zaś wzrost wydatków osiągnięto w regionie wschodnim (w dziale 921 – 3,2 razy i w rozdziale 92120 – 18 razy). Region wschodni charakteryzował się również najwyższą korelacją obu rodzajów wydatków, gdzie współczynnik Pearsona osiągnął poziom 0,9920, zaś region południowy – najwyższą zależnością PKB i wydatków na ochronę zabytków, a współczynnik Pearsona wynosił 0,9608. Na południu Polski PKB gmin miał także najwyższy udział w całym krajowym PKB – około 30-31%. Podkreślić należy, że w regionie tym przy największej liczbie zabytków stan ich jest najgorszy. Aż 48% spośród nich wymaga remontu kapitalnego lub działań ratowniczych.

Region wschodni charakteryzował się silnym wzrostem wydatków na analizowane cele, ale udział PKB gmin w ogólnokrajowym PKB był najmniejszy i nie przekraczał poziomu 13%, wykazując tendencję malejącą. Regionem z najmniejszą liczbą zabytków, w dodatku w dość zaniedbanym stanie, jest region centralny. Aż ponad 43% wszystkich zabytków powinno

zostać poddane remontom, co plasuje region pod tym względem na drugim miejscu. Jednocześnie gminy w regionie tym przeznaczają na kulturę i ochronę zabytków najniższe kwoty, zarówno w ujęciu względnym, jak i bezwzględnym. Nie zachodzi tu korelacja pomiędzy PKB i wydatkami na zabytki. Wzrostowi PKB (najwyższe średnioroczne tempo wzrostu, rosnący udział w strukturze krajowej sumy PKB) towarzyszy względny spadek wydatków w rozdziale 92120, których udział w krajowej sumie zmniejszył się z 11% do 6,7% na koniec badanego okresu. W regionie północnym znajduje się podobna liczba zabytków (ponad 9,7 tys. w 2004 r. i 11 tys. w 2011 r.), zaś ich stan zbliżony jest do stanu zabytków w regionie zachodnim (ok. 40% wymaga istotnych remontów). Omawiane wydatki gmin w regionie zachodnim były nie tylko wyższe niż w regionie północnym (różnica w dziale 921 o ponad 20%, a w rozdziale 92120 o ponad 30%), ale też charakteryzowały się wyższą zależnością (współczynnik Pearsona dla regionu zachodniego – 0,9718, a dla regionu północnego – 0,9491). W regionie północnym zanotowano znacznie silniejszy wzrost wydatków na ochronę zabytków oraz podwojenie udziału tych wydatków w strukturze krajowej. Przy

8. Sytuacja w regionach południowym, centralnym i wschodnim w latach 2004 i 2011. Źródło: opracowanie własne

8. Situation in the southern, central and eastern regions in the years 2004-2011. Source: own study

wyższym potencjale gospodarczym zachodniej części Polski (udział PKB na poziomie 15-16% PKB krajowego) w stosunku do północnej części kraju (udział PKB – 12-13% PKB krajowego) silniejsza zależność między PKB a wydatkami na zabytki zachodziła w regionie zachodnim – współczynnik Pearsona zanotowano na poziomie 0,9654 (zachód) w stosunku do 0,8926 (północ).

Podkreślić trzeba, że mimo tych pozytywnych zmian trudnym do rozwiązania problemem jest rewitalizacja zasobu zabytkowego będącego w dyspozycji Agencji Mienia Wojskowego oraz Agencji Nieruchomości Rolnych, często pozbawionego użytkowników i będącego w złym stanie technicznym. Oznacza to, że im więcej zabytków w województwie stanowi własność tych instytucji, tym gorszy jest ich stan. Dlatego też należałoby pogłębić badania o analizę struktury własności obiektów zabytkowych w poszczególnych województwach.

Zakończenie

W literaturze toczy się dyskusja na temat ekonomicznej funkcji zabytków i ich roli w rozwoju regionalnym. Władze samorządowe powinny starać się wykorzystywać ten element infrastruktury materialnej jako czynnik rozwoju ekonomicznego. Aby tak się stało, stan zachowania zabytków powinien ulegać systematycznej poprawie. To wymaga ponoszenia wydatków na ich odnowę, ochronę i restaurację. Na wysokość tych wydatków ogromny wpływ ma poziom osiąganego wzrostu gospodarczego.

W Polsce w prawie 2,5 tys. gmin zlokalizowanych jest 66 tys. zabytków, z czego aż 41% wymaga remontów zabezpieczających i kapitałnych. Wydatki gmin na kulturę, w tym na ochronę zabytków, w okresie 2001-2011 wzrastały. W przypadku wydatków na zabytki zwiększyły się one 6-krotnie, osiągając w 2011 roku udział w ogólnych wydatkach na kulturę na poziomie 6,22%. Wydatki na zabytki charakteryzowały się bardzo wysoką korelacją w stosunku do wydatków na kulturę (współczynnik Pearsona 0,9932) i względem PKB (współczynnik Pearsona 0,9765).

Na szczególną uwagę zasługują regiony wschodni, południowy i centralny. Region wschodni, mimo że stosunkowo najbiedniejszy, charakteryzuje się najsilniejszym wzrostem wydatków na kulturę i na ochronę zabytków oraz najwyższym stopniem korelacji obu rodzajów wydatków. W regionie południowym znajduje się najwięcej zabytków, co prowadzi do konieczności

wydatkowania na nie największych kwot. Przy najwyższym udziale PKB gmin w PKB ogólnokrajowym region wykazuje najsilniejszą zależność pomiędzy wydatkami w rozdziale 92120 a osiąganym PKB. Region centralny posiada najmniej zabytków, co przekłada się na najniższe wydatki na ich ochronę. Jest to jednocześnie region, w którym wzrostowi PKB towarzyszy względny spadek wydatków w rozdziale 92120 i dlatego nie zachodzi korelacja między zmiennymi.

Okres spowolnienia gospodarczego po 2009 roku przyniósł w badanym obszarze spadek wydatków gmin o kwotę 187 mln PLN w dziale 921 i o 9 mln w rozdziale 92120, co potwierdza postawioną we wstępie hipotezę o zależności wydatków na kulturę od sytuacji gospodarczej kraju.

W celu rozszerzenia analizy należałoby przeprowadzić pogłębione badania. Jednym z tematów takich badań powinna być struktura własności obiektów zabytkowych, co przyniosłoby odpowiedź na pytanie o przyczyny ich złego stanu. Inne tematy to analiza wydatków w kontekście różnorodnych zmiennych ekonomiczno-społecznych, wydatki *per capita* czy udział wydatków prywatnych na ochronę i odnowę zabytków. ■

Dr Katarzyna Kubiszewska jest adiunktem w Zakładzie Finansów Katedry Analizy Ekonomicznej i Finansów na Wydziale Zarządzania i Ekonomii Politechniki Gdańskiej. Absolwentka Wydziału Ekonomicznego na Uniwersytecie Gdańskim. Zajmuje się problematyką transformacji ekonomicznej, jak również rolą dziedzictwa historycznego w rozwoju gospodarczym.

Przypisy

1. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013.
2. K. Helpa-Liszkowska, *Dziedzictwo kulturowe jako czynnik rozwoju lokalnego*, „Studia Oeconomica Posnaniensia” 2013, vol. 1, nr 6 (255), s. 8; K. Broński, *Rola dziedzictwa kulturowego w rozwoju lokalnym: doświadczenia polskiej doby transformacji (po 1989 r.)*, „Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie” 2006, nr 706, s. 7-26; M. Murzyn-Kupisz, *Wpływ przedsięwzięć związanych z odnową obiektów i miejsc zabytkowych na gospodarkę lokalną i regionalną*, „Ochrona Zabytków” 2010, nr 1-4, s. 139-156; M. Murzyn-Kupisz, *Dziedzictwo kulturowe a rozwój lokalny*, Kraków 2012.
3. M.F. Castro, C. Guccio, I. Rizzo, *Public intervention on heritage conservation and determinants of heritage authorities' performance: a semi-parametric analysis*, „International Tax Public Finance” 2011, 18, s. 1.
4. G. Farneti, C. del Sordo, R. Levy Orelli, *Heritage assets in Italian local governments*, „Conservation Science in Cultural Heritage”, 2009, 9-I, s. 17-18.
5. T. Kołakowski, *Projekt turystycznego zagospodarowania obiektów dziedzictwa kulturowego na terenie województwa dolnośląskiego – efekty ekonomiczne i metody ich wyceny*, materiały pokonferencyjne, V Konferencja Naukowa „Efektywność źródłem bogactwa narodów”, Wrocław 2012, s. 15; por. T. Kołakowski, *Wpływ projektów zagospodarowania obiektów dziedzictwa kulturowego na rozwój regionu*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2010, nr 110, s. 311-321.
6. I. Rizzo, D. Throsby, *Cultural heritage: economic analysis and public policy*, [w:] *Handbook of the economics of the arts and culture*, Amsterdam 2006, s. 983-1016.
7. T. Kołakowski, *Projekt...*, jw., s. 5.
8. M. Murzyn-Kupisz, *Europejskie fundusze pomocowe a konserwacja i adaptacja obiektów zabytkowych*, [w:] *Adaptacja obiektów zabytkowych do współczesnych funkcji użytkowych*, Warszawa-Lublin 2009, s. 107.
9. A. Mateus, S. Primitivo, A. Caetano, A. Barbado, I. Cabral, *O Sector Cultural e Criativo em Portugal. Estudo para o Ministério da Cultura*, [w:] *The Cultural and Creative Sector in Portugal. A Study on behalf of the Ministry of Culture*, Lizbona

- 2010, s. 132; *A study of the social and economic impacts and benefits of traditional farm building and drystone wall repairs in the Yorkshire Dales National Park*, Londyn 2007, s. 216, <http://www.english-heritage.org.uk/content/publications/publicationsNew/study-social-economic-impact-benefits-trad-farm-building-drystone-repairs-yorks-daales/YorkshireDale-Study.pdf>; *The Economic Value of Independent Museum Sector*, London 2010, s. 46, <http://www.aim-museums.co.uk/downloads/2cef984a-dd70-11e1-bdfc-001999b209eb.pdf>; *Economic Value of Ireland's Historic Environment. Final report to the Heritage Council*, Dublin 2012, s. 94, http://www.heritagecouncil.ie/fileadmin/user_upload/Publications/Corporate/Economic_Evaluation_of_the_Historic_Environment_Ireland.pdf
- 10 A. Mateus, S. Primitivo, A. Caetano, A. Barbado, I. Cabral, jw., s. 132.
- 11 *Estudo das Indústrias Culturais e Criativas en Galicia e o Norte de Portugal*, [w:] *Study of the Cultural and Creative Industries in Galicia and Northern Portugal*, Vigo 2011, s. 328, http://www.addict.pt/fotos/editor2/estudo_icc.pdf; A.H. Hierro, J.M. Fernández, *Conservación del patrimonio histórico en España. Análisis económico*, [w:] *Preservation of the Historical Heritage in Spain. An Economic Analysis*, Madryt 2008, s. 160, <http://www.fundacioncajamadrid.es/Ficheros/CMA/ficheros/F-patri-edic-descarga-ecc3.PDF>
- 12 A.H. Hierro, J.M. Fernández, jw., s. 160.
- 13 F. Benhamou, D. Thesmar, *Valoriser le patrimoine culturel de la France*, [w:] *Giving Value to France's Cultural Heritage*, Paryż 2011, s. 132, http://arald.org/ressources/pdf/dossiersenligne/valoriser_le_patrimoine_culturel_de_la_france.pdf; M. Murzyn-Kupisz, *Dziedzictwo kulturowe...*, jw.; *The Cultural Heritage Blueprint*, London 2008, s. 15-16, <http://www.museumsassociation.org/download?id=18398>; S. Della Torre, *Economics of Planned Conservation*, [w:] *Integrating aims – Built heritage in social and economic development*, Espoo 2010, s. 143-157, <http://lib.tkk.fi/Reports/2010/isbn9789526032849.pdf>
- 14 Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013.
- 15 P. Kościelecki, *Kultura w regionach – analiza dokumentów strategicznych polskich województw oraz piśmiennictwa przedmiotu*, „Studia Regionalne i Lokalne” 2007, nr 3; M.W. Kozak, *Dwory, pałace i zamki – kosztowne pamiątki czy zasób w rozwoju?*, „Studia Regionalne i Lokalne” 2008, nr 2, s. 99.
- 16 M.W. Kozak, jw.
- 17 M.E. Porter, *Porter o konkurencji*, Warszawa 2001.
- 18 M. Murzyn-Kupisz, *Podmioty na rynku dziedzictwa kulturowego*, „Studia Regionalne i Lokalne” 2010, nr 3, s. 63.
- 19 J. Białynicka-Birula, *Rynek dzieł sztuki w kontekście mikroekonomicznej teorii rynku*, „Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie” 2005, nr 680, s. 29-42, za: M. Murzyn-Kupisz, jw., s. 63. Por. M. Muszyn-Kupisz, *Dziedzictwo kulturowe...*, jw.
- 20 Z tytułu prowadzonej działalności kulturalnej gminy osiąga także dochody. W latach 2008-2011 dochód gmin z tego tytułu wzrósł niemal 3-krotnie, z kwoty prawie 157 mln PLN do 463 mln PLN. Stanowi on niecały procent w strukturze dochodów gmin ogółem. Podkreślić należy, że w ciągu 5 lat udział ten wzrósł ponad 2-krotnie. Ponośzone przez gminy wydatki na działalność kulturalną są wielokrotnie wyższe niż osiągane z tego tytułu dochody. W latach 2008-2009 różnica była prawie 13-krotna, zaś w latach 2010-2011 zmniejszyła się do 8,5 razy i 6,5 razy. Wynika to ze znacznie silniejszej dynamiki wzrostu dochodów. W okresie 2009-2010 dochody gmin z tego tytułu wzrosły ponad 2 razy.
- 21 http://www.mcksokol.pl/media/File/studium_folklorystyczne_do_pobrania/wrogalski15.pdf
- 22 Tamże.

Bibliografia

Książki i artykuły

- Benhamou F., Thesmar D., *Valoriser le patrimoine culturel de la France*, Paryż 2011, http://arald.org/ressources/pdf/dossiersenligne/valoriser_le_patrimoine_culturel_de_la_france.pdf
- Białynicka-Birula J., *Rynek dzieł sztuki w kontekście mikroekonomicznej teorii rynku*, „Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie” 2005, nr 680.
- Broński K., *Rola dziedzictwa kulturowego w rozwoju lokalnym: doświadczenia polskie doby transformacji (po 1989 r.)*, „Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie” 2006, nr 706.
- Castro M.F., Guccio C., Rizzo I., *Public intervention on heritage conservation and determinants of heritage authorities' performance: a semi-parametric analysis*, „International Tax Public Finance” 2011, nr 18.
- Della Torre S., *Economics of Planned Conservation*, [w:] Schmidt-Thomé K. (red), *Integrating aims – Built heritage in social and economic development*, Espoo 2010, <http://lib.tkk.fi/Reports/2010/isbn9789526032849.pdf>

Farneti G., del Sordo C., Levy Orelli R., *Heritage assets in Italian local governments*, „Conservation Science in Cultural Heritage” 2009, 9-I.

Hełpa-Liszkowska K., *Dziedzictwo kulturowe jako czynnik rozwoju lokalnego*, „Studia Oeconomica Posnaniensia” 2013, vol. 1, nr 6 (255).

Hierro A.H., Fernández J.M., *Conservación del patrimonio histórico en España. Análisis económico*, [w:] *Preservation of the Historical Heritage in Spain. An Economic Analysis*, Madryt 2008, <http://www.fundacioncajamadrid.es/Ficheros/CMA/ficheros/F-patri-edic-descarga-ecc3.PDF>

Kołąkowski T., *Projekt turystycznego zagospodarowania obiektów dziedzictwa kulturowego na terenie województwa dolnośląskiego – efekty ekonomiczne i metody ich wyceny*, materiały pokonferencyjne, V Konferencja Naukowa „Efektywność źródłem bogactwa narodów”, Wrocław 2012.

Kościelecki P., *Kultura w regionach – analiza dokumentów strategicznych polskich województw oraz piśmiennictwa przedmiotu*, „Studia Regionalne i Lokalne” 2007, nr 3.

Kozak M.W., *Dwory, pałace i zamki – kosztowne pamiątki czy zasób w rozwoju?*, „Studia Regionalne i Lokalne” 2008, nr 2.

- Mateus A., Primitivo S., Caetano A., Barbado A., Cabral I., *O Sector Cultural e Criativo em Portugal, Estudo para o Ministério da Cultura*, [w:] *The Cultural and Creative Sector in Portugal. A Study on behalf of the Ministry of Culture*, Lizbona 2010.
- Murzyn-Kupisz M., *Dziedzictwo kulturowe a rozwój lokalny*, Kraków 2012.
- Murzyn-Kupisz M., *Europejskie fundusze pomocowe a konserwacja i adaptacja obiektów zabytkowych*, [w:] Szmygin B. (red.), *Adaptacja obiektów zabytkowych do współczesnych funkcji użytkowych*, Warszawa-Lublin 2009.
- Murzyn-Kupisz M., *Podmioty na rynku dziedzictwa kulturowego*, „Studia Regionalne i Lokalne” 2010, nr 3.
- Murzyn-Kupisz M., *Wpływ przedsięwzięć związanych z odnową obiektów i miejsc zabytkowych na gospodarkę lokalną i regionalną*, „Ochrona Zabytków” 2010, nr 1-4.
- Porter M.E., *Porter o konkurencji*, Warszawa 2001.
- Rizzo I., Throsby D., *Cultural heritage: economic analysis and public policy*, [w:] Throsby D. (red.), *Handbook of the economics of the arts and culture*, Amsterdam 2006.
- Raporty i analizy**
- A study of the social and economic impacts and benefits of traditional farm building and drystone wall repairs in the Yorkshire Dales National Park*, Countryside and Community Research Unit (CCRU) and ADAS, London 2007, <http://www.english-heritage.org.uk/content/publications/publicationsNew/study-social-economic-impact-benefits-trad-farm-building-drystone-repairs-yorks-dales/YorkshireDale-Study.pdf>
- Economic Value of Ireland's Historic Environment. Final report to the Heritage Council*, Ecorys, Dublin 2010, http://www.heritagecouncil.ie/fileadmin/user_upload/Publications/Corporate/Economic_Evaluation_of_the_Historic_Environment_Ireland.pdf
- Estudo das Indústrias Culturais e Criativas em Galicia e o Norte de Portugal*, Agrupamento Europeu de Cooperação Territorial Galiza – Norte de Portugal, Vigo 2011, http://www.addict.pt/fotos/editor2/estudo_icc.pdf
- Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013.
- The Cultural Heritage Blueprint*, Creative & Cultural Skills, London 2008, <http://www.museumsassociation.org/download?id=18398>
- The Economic Value of Independent Museum Sector*, DC Research, London 2010, <http://www.aim-museums.co.uk/downloads/2cef984a-dd70-11e1-bdfc-001999b209eb.pdf>
- Źródła internetowe**
- http://www.mcksokol.pl/media/File/studium_folklorystyczne_do_pobrania/wrogalski15.pdf

Summary

Regional differentiation of commune expenditure on preservation of monuments in Poland

There is no doubt that the monuments are an important element of regional physical infrastructure, which are no longer seen as cost prohibitive souvenir previous eras, but may be an important factor in economic development. If monuments could play an important role in local development, their conservation and status must be steadily improving. And in this area there are necessary to incur expenditure on the renewal and protection within the framework of activities related to culture. The National Strategy for the Development of Culture indicates a very low expenditure on culture (Chapter 921) in Poland, which in comparison to other EU countries were about 9 times lower than in Denmark, 7.5 times lower than in France, four times smaller than Germany. This situation is even less favorable looking at the level of local government, including municipalities.

Expenditure municipalities for the maintenance and protection of monuments should contribute to improve the preser-

vation of cultural heritage. Therefore, the aim of this article is the analysis of public expenditure on renewal of monuments, made at the municipal level in Poland between 2001 and 2011. Particular attention was paid to the period of economic slowdown in the country, i.e. after 2009, to confirm the hypothesis that economic growth affects the amount of expenditure on renewal of monuments in Poland at the municipal level.

The article is divided into three parts. The first concerns the theoretical issues related to the impact of economic growth on the level and structure of public expenditure for purposes connected with the renewal of the national heritage and, consequently affecting the condition of the monuments themselves. The second part is an analysis of the level and structure of expenditure of municipalities in Poland for these purposes, with reference to the economic growth and the number of monuments. In the third part, a comparison between the situation in the study area in different regions of Poland in 2004 and 2011.

Translated by Katarzyna Kubiszewska